До спеціалізованої вченої ради К 27.855.03
В Національному університеті державної
податкової служби України

В І Д Г У К

офіційного опонента начальника кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидата юридичних наук, професора Весельського Віктора Казимировича на дисертацію Лужецької Олени Романівни «Криміналістична характеристика вимагання, пов'язаного із застосуванням насильства над потерпілим», подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістка; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Загальний обсяг дисертації становить 217 сторінки, з яких основний текст дисертації – 170 сторінок, 8 додатків на 21 сторінках. Список використаних джерел на 26 аркушах і містить 242 найменування. Вивчення тексту рукопису дисертації, автореферату та основних публікацій автора дають підстави для позитивної оцінки дисертації Лужецької О.Р.

Актуальність теми. У процесі розбудови України як незалежної, демократичної, правової й соціальної держави виникає багато перешкод, основною з яких є злочинність. Невід'ємним кримінальним супутником процесу розвитку ринкових відносин є таке соціальне явище, як вимагання (ст. 189 Кримінального кодексу України). Унаслідок таких злочинних діянь порушуються конституційні права громадян володіти, користуватися та розпоряджатися своєю власністю. Застосовуючи різні форми вимагання, насамперед здійснюючи психологічне та фізичне насильство, злочинці порушують право потерпілого на життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку, про що зазначено в ст. 3 Конституції України.

Підвищена суспільна небезпечність вимагання полягає не тільки в тому, що злочинець пред'являє потерпілому вимогу про передачу майна, права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру. Злочинці не обмежуються майновими вимогами, поєднаними з різними видами погроз,

– пошкодження майна, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень і навіть вбивства. До потерпілих часто застосовується насильство, що є небезпечним для їх життя чи здоров'я. При вчиненні вимагань може використовуватися холодна або вогнепальна зброя. Особливо страждають від цього явища підприємці, які в більшості випадків є потерпілими від злочину. Значна частина насильницьких вимагань пов'язана із завдаванням майнової шкоди у великих і особливо великих розмірах. Деяких людей викрадають, незаконно позбавляючи або обмежуючи їх волю, застосовують побої і катування тощо. Усі ці обставини дестабілізують соціально-психологічний стан українського суспільства, заважають розвиткові підприємництва, сприяють поширенню страху перед злочинністю та підривають віру людей у спроможність правоохоронних органів ефективно боротися з нею.

Окремі недоліки організації роботи правоохоронних органів щодо своєчасного і ефективного розслідування вимагань, пов'язаних із застосуванням насильства над потерпілим, можна пояснити тим, що в теорії криміналістики, кримінального процесу, а також юридичної психології не приділялося достатньо уваги науковим розробкам із цієї проблематики та впровадженню в практичну діяльність правоохоронних органів рекомендацій, ефективних прийомів, засобів і методик розслідування зазначеної категорії проваджень. До цього часу не розроблена методика розслідування таких злочинів, яка б ураховувала основні структурні елементи їх криміналістичної характеристики.

Останні роки в Україні динаміка вимагань була такою: у 2013 р. – 688 кримінальних правопорушень, зокрема 284, у яких особам вручено повідомлення про підозру; у 2014 р. – відповідно 595 та 239 кримінальних проваджень; за січень-квітень 2015 року – відповідно 267 та 132 кримінальних проваджень. Такі нерівномірні тенденції свідчать про відсутність на практиці ефективної методики розслідування цих злочинів.

Теоретичну основу дисертації становлять праці таких вітчизняних та зарубіжних науковців: Ю.П. Аленіна, О.Я. Баєва, В.П. Бахіна, Р.С. Бєлкіна,

В.М. Бикова, В.К. Весельського, А.Ф. Волобуєва, В.І. Галагана, В.Г. Гончаренка, Ю.М. Грошевого, В.І. Завидняка, А.В. Іщенка, Н.І. Клименко, О.Н. Колесніченка, В.О. Коновалової, В.С. Кузьмічова, В.В. Лисенка, В.К. Лисиченка, Є.Д. Лук'янчикова, М.В. Салтевського, М.Я. Сегая, С.М. Стахівського, В.В. Тищенка, В.В. Топчія, Л.Д. Удалової, П.В. Цимбала, С.С. Чернявського та інших вчених.

Окремі проблемні питання розслідування, пов'язані з вимаганням, досліджували В.В. Бугай, О.І. Гуров, В.А. Клименко, М.І. Китаєв, В.І. Куліков, В.М. Куц, С.С. Овчинський, О.П. Рижаков, В.В. Тіщенко, К.О. Чаплинський, Б.В. Щур та ін.

Серед українських науковців кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти розслідування вимагань були предметом дисертаційних досліджень О.Ю. Гавріляк (Тактичні операції при розслідуванні вимагань. – К. 2014), Л.В. Дергача (Розслідування вимагань, вчинених організованими злочинними групами, у сучасних умовах. – К., 2011).

Наукова цінність розробок різних аспектів криміналістичної проблематики вимагання у наукових працях зазначених дослідників безсумнівна. Проте комплексного дослідження на монографічному рівні теоретичних і прикладних питань криміналістичної характеристики вимагання, пов'язаного із застосуванням насильства над потерпілим, не було проведено, а частина з них досліджена недостатньо повно.

Усі перераховані обставини у їх комплексі зумовлюють необхідність дослідити механізми вчинення і слідоутворення раніше розслідуваних злочинів за фактами вимагань та формування за його результатами на основі загальної теорії криміналістики і з урахуванням потреб слідчої практики, криміналістичної характеристики злочинів цього виду. Викладене свідчить про актуальність обраної теми дослідження, обумовлює його структуру, зміст, підтверджує науково-теоретичну і практичну значимість наукової праці. Сказане дає опоненту право стверджувати, що обрана Лужецькою О.Р.

тема дослідження «Криміналістична характеристика вимагання, пов'язаного із застосуванням насильства над потерпілим» є актуальною.

Достовірність та обґрунтованість сформульованих дисертантом положень, пропозицій та висновків підтверджується методологією дослідження, яку становить як загальний діалектичний метод пізнання, так і спеціальні методи, зокрема: формально-логічний метод; історико-правовий і логічний; догматичний; порівняльний і системно-структурний; соціологічний та статистичний методи, які використовувалися системно та комплексно, що забезпечило, на нашу думку, повноту проведеного дослідження.

Необхідно відзначити, що дисертація будується на комплексному підході до предмета дослідження та характеризується належним рівнем наукових узагальнень. Дисертантом творчо використані здобутки науковців з різних галузей науки: філософії, соціології, управління, психології, кримінології та інших. Звичайно, особлива увага приділяється доробку фахівців з кримінального процесу, кримінального права, криміналістики, теорії оперативно-розшукової діяльності.

Достовірність та обґрунтованість висновків проведеного дослідження підтверджується емпіричними даними. Йдеться про результати опитування 142 слідчих органів внутрішніх справ Київської, Полтавської, Волинської, Житомирської, Чернігівської, Хмельницької областей та м. Києва у період з 2013 до 2015 року; узагальнені дані вивчених 165 кримінальних проваджень (справ), розпочатих (порушених) за фактами вчинення вимагання, в тому числі, пов'язаного із застосуванням насильства над потерпілим, що перебували у провадженні слідчих МВС таких регіонів України, як: Київська, Львівська, Хмельницька, Івано-Франківська, Закарпатська, Житомирська, Одеська та м. Київ за період протягом 2012–2015 рр.; офіційні дані Державної служби статистики України, Міністерства внутрішніх справ України, Генеральної прокуратури України.

На користь переконливості здобутків дисертанта свідчить належна їх апробація. Основні положення роботи обговорювались та отримали

позитивну оцінку на міжнародних та вітчизняних науково-практичних зібраннях вчених і практиків: «Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті» (м. Львів, 15–16 листопада 2013 р.), «Держава і право: проблеми становлення і стратегія розвитку» (м. Ужгород, 15–16 листопада 2013 р.); на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Теоретико-прикладні проблеми юридичної наук на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції» (м. Хмельницьк, 17 квітня 2015 р.), а також на Постійно діючому науково-практичному семінарі, присвяченому другій річниці запровадження нового Кримінального процесуального кодексу України (м. Ірпінь, 26 листопада 2014 р.).

Це дало можливість висвітлити тему у достатньому обсязі, запропонувати необхідний понятійний апарат, сформулювати відповідні науково-практичні рекомендації.

Наукова новизна одержаних результатів полягає як у постановці проблеми, так і способі її вирішення. За характером та змістом дисертація є одним із перших в Україні комплексним науковим, монографічним дослідженням криміналістичної характеристики вимагання, пов'язаного із застосуванням насильства над потерпілим, що ґрунтується на кримінальному процесуальному законодавстві України та практичній діяльності органів досудового розслідування.

При цьому особливо вагомими, такими, що мають і теоретичне, і безпосередньо практичне значення, видаються наступні положення:

Автором вперше на дисертаційному рівні розроблено криміналістичну характеристику вимагання, пов'язаного із застосуванням насильства над потерпілим, визначено основні її елементи, зокрема предмет злочинного посягання, сучасні способи вчинення, слідову картину та особу злочинця; запропоновано рекомендації щодо проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування вимагання, пов'язаного із застосуванням насильства над потерпілим, для отримання інформації з матеріальних та ідеальних джерел; запропоновано криміналістичну типологію особи

насильницького вимагача, що базується на комплексному критерії та має вихід на практичне застосування в діяльності правоохоронних органів.

Заслуговують на увагу вдосконалені автором наукові підходи до визначення співвідношення кримінально-правової та криміналістичної характеристик вимагання у поєднанні завдань та мети, оскільки кримінально-правова кваліфікація здійснюється через систему елементів криміналістичної характеристики цього виду злочину; види слідової картини, зумовлені ситуацією злочинного вимагання, пов'язаного із застосуванням насильства над потерпілим, шляхом їх систематизації; генезис поняття «злочинне вимагання» та запропоновано авторське визначення цього терміна.

Не менш важливим у теоретичному та практичному сенсах є подальше уточнення поняття та характеристика типових слідчих ситуацій при розслідуванні вимагання, пов'язаного із застосуванням насильства над потерпілим; використання спеціальних знань, у тому числі й судових експертиз, характерних розслідуванню вимагання, пов'язаного із застосуванням насильства над потерпілим; криміналістичні класифікації способів вчинення вимагання, пов'язаних із застосуванням насильства над потерпілим.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що отримані наукові результати дисертаційного дослідження впроваджені та можуть бути використані у:

– *науково-дослідній сфері* – для подальшої розробки і вирішення проблем криміналістичної характеристики вимагань, пов'язаних із застосуванням насильства над потерпілим (акт впровадження у науково-дослідну роботу кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Національного університету державної податкової служби України від 12 травня 2015 року);

– *законотворчій діяльності* – при внесенні змін і доповнень до КПК України (акт впровадження Верховної Ради України від 13 травня 2015 року № 133-941);

– *навчальному процесі* – при підготовці підручників, навчальних посібників, монографій та розробці курсів лекцій, навчально-методичних матеріалів і проведенні занять за відповідними темами з навчальних дисциплін «Криміналістика», «Кримінальний процес України», спецкурсів «Особливості розслідування окремих видів злочинів», «Проблеми досудового розслідування» та інших (акти впровадження у навчальний процес Національного університету державної податкової служби України від 08 квітня 2015 року, Національної академії внутрішніх справ від 6 квітня 2015 року);

– *практичній діяльності* – як рекомендації з розслідування насильницьких злочинів (акти впровадження у практичну діяльність Дарницького районного суду м. Києва від 18 березня 2015 року, Управління МВС України в Полтавській області від 21 травня 2015 року).

Основні наукові результати дисертації відображено у 8 наукових працях, серед яких 4 наукові статті, опубліковані в юридичних фахових виданнях України, затверджених МОН України, 1 наукова праця – у іноземному фаховому виданні, та три тези доповідей на міжнародних та всеукраїнській наукових конференціях. Автореферат відповідає змісту дисертації.

Звичайно, позитивна оцінка роботи не позбавляє опонента права висловити певні зауваження чи рекомендації.

1. Цілком зрозумілі і виправдані та заслуговують схвалення намагання дисертанта висвітлити доробок своїх попередників. Разом з тим, не зовсім зрозуміла позиція автора щодо окремих аспектів такого висвітлення.

Так, Лужецька О. Р. зазначає, що теоретичну основу дисертації становлять праці вітчизняних та зарубіжних науковців (думається, на рівні докторських дисертацій). Серед останніх називаються прізвища лише трьох: О.Я. Баєва, Р. С. Бєлкіна, В.М. Бикова. Криміналістам, крім названих прізвищ, відоме ім'я, наприклад, Возгріна Ігоря Олександровича, роботи якого повністю присвячені методиці розслідування злочинів. В той же час

Биков Віктор Михайлович_опікується проблемами розслідування групових злочинів.

2. В роботі значна увага приділяється сутності та ґенезі розвитку «злочинного вимагання» (підрозділ 1.1., с.15-27). Слід відзначити, що ці питання висвітлюються переважно з кримінально-правових позицій, що не зовсім узгоджується з паспортом наукової спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

3. Безперечно цікавим є детальний розгляд у роботі характеристики типових слідчих ситуацій при розслідуванні вимагання, пов'язаного із застосуванням насильства над потерпілим (підрозділ 3.1., с.117-133). Належним чином обґрунтовується їх класифікація за різними критеріями. Разом з тим, власного розуміння поняття «слідча ситуація» автор не наводить. При цьому на стор. 117-118 роботи говориться про чотири групи науковців, які мають своє уявлення про це складне поняття. Тому бажано почути особисту думку дисертанта з цього приводу.

4. В дисертації висвітлюються особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні вимагання, пов'язаного із застосуванням насильства над потерпілим (підрозділ 3.2., с.133-152). При цьому основна увага зосереджується на проведенні допиту потерпілого (с.139-143), огляду місцевості, приміщення, речей та документів(с.143-148) та допиту підозрюваних(с.148-151). З цього приводу виникає потреба в уточненні двох моментів. По-перше, чому саме цим слідчим (розшуковим) діям приділяється така увага. По-друге, який «розшуковий» зміст вкладається у зазначені дії.

5. У підрозділі 3.3 «Залучення спеціаліста та використання спеціальних знань при розслідуванні вимагання, пов'язаного із застосуванням насильства над потерпілим» фактично розкриваються питання використання досягнень науки і техніки у кримінальному судочинстві. При цьому дисертант пише про «довідково-консультативну форму використання

спеціальних знань» (с. 157), «залучення фахівців» (с. 156), «експертизу» (с.158), «використання різних форм спеціальних знань у кримінальному судочинстві» (с. 159), називає процесуальні форми використання спеціальних знань (с.159-160). Інформація важлива, але не зовсім чітко структурована. Тому бажано конкретизувати такі положення: а) хто є суб'єктами використання (застосування) спеціальних знань; б) форми не процесуального використання (застосування) спеціальних знань.

Висловлені побажання відображають особисту думку рецензента і не впливають на загальну позитивну оцінку роботи Лужецької О.Р. «Криміналістична характеристика вимагання, пов'язаного із застосуванням насильства над потерпілим», яка відповідає вимогам, що встановлені до дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність та позиціям пунктів 11, 12 і 13 Постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», а її автор Лужецька Олена Романівна заслуговує присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук означеною за спеціальністю.

Офіційний опонент:
начальник кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор,
« 10 » листопада 2015 року ***В.К. Весельський***